

PREGLEDI

Herbert Steiner

KOMUNISTIČNA PARTIJA AVSTRIJE OD 1918 DO 1938

Dne 3. novembra 1918 je bila v *Eichensäle* v X. dunajskem okraju uradno ustanovljena Komunistična partija Avstrije (do 1920 Nemške Avstrije /Komunistische Partei Österreichs oz. Deutschösterreichs/). Tako je bila KPA ena prvih komunističnih partij zunaj Rusije. Prenagljena ustanovitev, ki ni temeljila na množični bazi znotraj avstrijskega delavskega gibanja in ki politično ni bila dovolj pripravljena, je imela zaviralen učinek na nadaljnji razvoj partije.¹ Razcep oz. izoblikovanje levih skupin znotraj in zunaj vplivne Socialnodemokratske stranke sta se začela takoj po izbruhu vojne leta 1914. Vzrok zanj je bila brezpogojna podpora vojni, ki je bila v nasprotju s sklepi strankinih kongresov leta 1912 in leta 1913 kot tudi mednarodnih kongresov.

V opoziciji proti oficialni podpori vojni, za katero se je izrekla Socialnodemokratska stranka, so nastale razne leve skupine. Levica v Socialnodemokratski stranki, ki je bila blizu društvu Karl Marx, je prvikrat nastopila na državni konferenci Socialnodemokratske stranke leta 1916 in na strankinem kongresu leta 1917 (F. Adler, M. Adler, Th. Schlesinger, R. Danneberg, G. Proft). Po ustanovitvi KPA in po prihodu Friedricha Adlerja iz zapora so v krogih levih radikalov in komunistov upali, da se jim bo Friedrich Adler priključil. Franz Koritschoner in Anna Strömer sta se pogajala z Adlerjem, ki je sicer poudarjal »potrebo po združitvi vseh levih sil«,² vendar pa se je opredelil proti

¹ Hans Hautmann je v številnih študijah izčrpno analiziral predzgodovino in problematiko prenačljene ustanovitve KPA. Hautmann meni, da je bila razprava znotraj levega socialnodemokratskega delavstva premalo izčrpna in da »iz politike reformizma ni bil posnet ustrezen nauk«. — *Geschichte der Kommunistischen Partei Österreichs*, Wien 1977, str. 30.

Najpomembnejša predstavitev tega in predhodnega obdobja je Hans Hautmann: *Die Anfänge der linksradikalen Bewegung und der Kommunistischen Partei Deutschösterreichs 1916—1919* Wien 1970. Poleg tega obstajajo doslej še neobjavljeni spomini Karla Steinhardta in Franza Koritschonerja dokumenti v arhivu Josepha Freya in številni članki v komunističnem tisku. Bibliografske napotke o razvoju KPA je najti pri Herbert Steiner: *Die Kommunistische Partei Österreichs von 1918—1933*, Wien 1968.

² Franz Koritschoner: *Die österreichische Arbeiterbewegung während des Krieges und der Revolution*, rokopis, str. 155. K temu izčrpno tudi H. Hautmann in poročila v listu *Weckruf*. Franz Koritschoner (1892—1941), levi funkcionar zveze mladih delavcev in nasprotnik vojne, je bil med 1. svetovno vojno v Švici v osebnem stiku z V. I. Leninom. Po svojem delovanju v KPA je bil od 1926 naprej v rdeči sindikalni internacionali v Moskvi. Leta 1937 je bil pod lažnimi obtožbami zaprt, aprila 1941 izročen gestapu in 9. junija 1941 ubit v koncentracijskem taborišču Auschwitz. Izčrpno v *Bewegung und Klasse*, Wien 1979, H. Steiner, Franz Koritschoner.

osebam, ki so spadale med ustanovitelje KPA in o katerih je menil, da nimajo »nobene domovinske pravice v delavskem gibanju«.

Med »leve radikale«, ki so bili posebej aktivni med veliko stavko januarja 1918, so spadali tudi funkcionarji Zveze mladih delavcev (Verband jugendlicher Arbeiter) in Svobodnega združenja socialističnih študentov (Freie Vereinigung sozialistischer Studenten) (F. Hexmann, R. Schüler, L. Hornik, F. Fabri, L. Grünwald idr.). Druge leve skupine so sestavljali deloma anarhosindikalistični »internacionalisti« (L. Rothziegel, J. Dickmann, J. Wertheim, A. Baral idr.), židovska socialistična delavska organizacija Poale Zion (M. Kohn, H. Nagler idr.) in pa vojaki, ki so v ruskem vojnem ujetništvu simpatizirali z rusko revolucijo in boljševiki (F. Brodnig, D. Grün, H. Brodnig, W. Kurz, J. Kopenig, K. Toman idr.). Te skupine so se kmalu priključile novo ustanovljeni KPA, čeprav tedaj še niso imele enotne ideološke usmeritve. To je bil eden od vzrokov za resna razhajanja mnenj o politični taktiki, ki so kaj kmalu povzročila nastanek frakcij znotraj KPA.

Jedro ustanoviteljev KPA so predstavljali intelektualci (P. Friedländer, G. Eisler, Ruth Eisler-Friedländer-Fischer-Maslow idr.) in delavski funkcionarji (K. Steinhardt, J. Riehs, O. Maschl idr.). Prenagljeno ustanovitev KPA so izsilili sovjetski predstavniki,³ ki so si obetali, da bodo z njo vplivali na revolucionarni razvoj v Nemčiji in pospešili razširitev organiziranega komunističnega gibanja po svetu.

Propad avstroogrške monarhije, velikanski problemi v preobrazbi vojne industrije v mirnodobno gospodarstvo, razorožitev in vključitev v običajno življenje desetisočev vojakov in vojnih ujetnikov, ki so se vrnili domov, akutno pomanjkanje surovin in živeža, še nejasna določila mirovne pogodbe, politični in gospodarski pritisk zavezniških komisij — vse to je za vse sloje prebivalstva ustvarjalo ozračje stalnega nemira in negotovosti. Vedno večja inflacija, bogatenje brezobzirnih spekulantom, črna borza, pomanjkanje, beda in lakota so bili materialno ozadje revolucionarnih pričakovanj. Velike množice delavcev in brezposelnih, pa tudi proletariziranih drobnih meščanov so sodelovale v protestih in demonstracijah. Zgled ruske revolucije je deloval v Avstriji in sosednjih deželah. Množice so v gibanju iskale novih možnosti za neposrednejše soodločanje, kakršne je dajalo ustanavljanje svetov delavcev, vojakov in kmetov (prvi sveti delavcev v Avstriji so se sicer pojavili že med stavko leta 1918). Revolucionarni val leta 1919 je prinesel s seboj največji razmah KPA v vsej njeni zgodovini. Februarja je imela 3000 članov, marca 10 000, maja—junija 1919 pa že 40 000 članov, t. j. število, ki ga je znova dosegla šele po letu 1945.

³ Prim. tudi Karl Steinhardt: *Erinnerungen*, rokopis, str. 176 in sl. ter H. Hautmann. F. Koritschoner, str. 169 in sl. opozarja na to, da je razvoj komunističnega gibanja v Avstriji »neločljivo povezan s sočasnim dvigom ruskega delavstva«. Koritschoner tudi meni, da ni treba ničesar očitati Rusoma Beermannu in Sinici, saj je »ustanovitev KPA predstavljala žrtvovanje trenutnih razvojnih interesov v prid razvoju svetovnega gibanja«. Tudi v poznejšem razvoju naj bi avstrijska sekcija Kominterne podrejala svoje posebne interese »velikim interesom Internacionale« (str. 173). To se je v mnogih primerih kazalo tudi v negativni obliki in bilo eden od vzrokov, ki so ovirali razširitev KPA v Avstriji.

V obratih je bila KPA le slabo zastopana, kar se je pokazalo pri prvih volitvah v svete delavcev, ko je dobila le 5^{0/0} glasov.⁴

Ob razglasu republike je bila dne 12. decembra 1918 velika demonstracija pred parlamentom na Dunaju. Govorniki KPA so zahtevali ustanovitev oblasti sovjetov v Avstriji.⁵ Boj za oblast sovjetov je vrsto let ostajal odločilno vprašanje za vse sekcije Komunistične internacionale.

Na prvem partijskem kongresu dne 9. februarja 1919 je več govornikov zahtevalo »hitro ukrepanje«, da bi tudi v Avstriji vzpostavili socialistično družbo.⁶ Večina delegatov se je izrekla za bojkot splošnih volitev. »Parlamentarne volitve« so imeli za »zavajanje množic«. Tako se je nadaljevala ena od tradicij zgodnjih »radikalov« znotraj avstrijskega delavskega gibanja, ki se je pokazala že na prvih kongresih socialne demokracije. Razhajanje mnenj o tej taktiki pa je obstajalo tudi med ruskimi komunisti. Medtem ko sta L. Trocki in N. Buharin podpirala bojkot volitev, pa je V. Lenin pozneje to stališče ostro kritiziral⁷ in pri tem večkrat imenoma navedel KPA. Pozneje se je KPA udeležila vseh volitev, vendar pa vse do leta 1934 ni dosegla predstavništva ne v parlamentu ne v deželnih zborih in je bila zastopana le v nekaj občinskih svetih.

Prvi partijski kongres je določil politične smernice KPA in izvolil partijsko vodstvo (9 oseb) in odbor za tisk.⁸ Karl Steinhardt je z velikimi težavami pripotoval v Moskvo in se kot predstavnik KPA udeležil ustanovnega kongresa Kominterne. Ker je več delegatov nastopilo proti prenašanju ustanovitvi Kominterne, je bila Steinhardtova podpora boljševekom toliko bolj pomembna.⁹ KPA je bila zastopana na vseh sedmih kongresih Kominterne, le-ta pa je imela na vseh partijskih kongresih KPA enega ali več predstavnikov. Probleme KPA so obravnavali v izvršnem komiteju Kominterne in v posameznih komisijah.¹⁰ Taktika, ki jo je določila Kominternina, je bila za KPA obvezna. Zavest o pomembnem svetovnem gibanju, t. j. zavest o pripadnosti Kominterni, je pospeševala internacionalno solidarnost in dajala članom KPA kljub neznatnemu političnemu vplivu v Avstriji moči in samozavest.

⁴ Hautmann izčrpno analizira vzroke majhnega vpliva KPA in navaja politične napake in organizacijske slabosti. Meni, da je treba velik vpliv socialne demokracije leta 1919 pripisati »velikopotezni socialni zakonodaji« (Geschichte der KPÖ, str. 34).

⁵ H. Steiner, str. 8, poročila v listu Weckruf, pa tudi Otto Bauer: Die österreichische Revolution, Wien 1923. Ob tej priložnosti so sneli rdeče-belo-rdečo zastavo in razvili rdečo.

⁶ Der erste Parteitag der Kommunistischen Partei Deutschösterreichs, Wien 1919, str. 15. Na kongresu so se pokazala različna mnenja in organizacijske slabosti, zlasti v zveznih deželah. Graz je npr. prijavil 280, Salzburg 100, Celovec pa 50 članov.

⁷ V. I. Lenin: Levičarstvo — otroška bolezen komunizma Ljubljana 1974.

⁸ Imena izvoljenih funkcionarjev na kongresih KPA je najti v H. Steiner: Die Kommunistische Partei Österreichs von 1918—1933.

⁹ Prim. izčrpne Steinhardtove spomine, pa tudi Die Gründung der Dritten Internationale. Erste Konferenz der Kommunistischen Internationale in Moskau, 2.—6. 3. 1919, Wien 1919. Steinhardt se je konference iz konspirativnih razlogov udeležil pod imenom Gruber.

¹⁰ Prim. natisnjene protokole kongresov Kominterne in nekaterih posvetovanj izvršilnih komitejev. Posamezne nacionalne partije so bile »sekcije« centralistično organizirane Kominterne. To je povzročilo, da so se problemi in razlike znotraj posameznih »sekcij« prenašali tudi na druge partije. Ostri spopadi znotraj KP SZ, zlasti po Leninovi smrti leta 1924, se kažejo tudi v dejavnosti KPA.

Nekaj časa je bil Dunaj sedež pomembnih organov Kominterne, kot so bili Balkanska federacija, Zahodnoevropski biro itd. Več partij vzhodne in južne Evrope, ki so bile potisnjene v ilegalo, je ustanovilo na Dunaju svoje ilegalne centrale, tiskalo svoje ilegalne časopise in publikacije in komunistični emigranti so navezali stik s KPA. Pomoč KPA tem ilegalnim partijam (zlasti Bolgarije, Romunije, Jugoslavije, Poljske, Madžarske in Italije) je izčrpno opisana v zgodovinopisju teh dežel.

»Rdeča pomoč«, ki jo je vodila KPA, je dajala preganjanim komunistom teh dežel politično in humanitarno pomoč. Solidarnostne akcije so imele široko podporo tudi med socialnodemokratskim delavstvom. Razglasitev sovjetske republike na Madžarskem je imela v Avstriji velik odmev. Tedaj je Gradiščansko spadalo še pod Madžarsko in tako je sovjetska revolucija prišla tik do vrat Dunaja. KPA je organizirala živahno dejavnost in prirejala zborovanja in demonstracije.¹¹ Dne 18. aprila 1919 so komunisti na veliki demonstraciji brezposelnih zahtevali razglasitev sovjetske republike. Policija je streljala v množico, prišlo je do prelivanja krvi in nasprotja so se še zaostrila. Dne 15. junija je na komunistični demonstraciji proti razorožitvi ljudske vojske znova prišlo do oboroženih spopadov, v katerih je bilo 20 ljudi ubitih, 80 pa ranjenih.

O dogodkih dne 15. junija 1919 so obstajala v KPA in zunaj nje nasprotujoča si mnenja!? Nedvomno je bilo v KPA nekaj voditeljev, ki so pod vplivom madžarske sovjetske republike menili, da bi bilo treba tudi v Avstriji takoj vzpostaviti sovjetsko republiko. Pri tem jih je podpiral madžarski komunistični emisar dr. E. Bettelheim, ki je v vsesplošnem nezadovoljstvu videl »revolucionarno situacijo«. Policija je zaprla mnogo komunističnih funkcionarjev in KPA je bila obtožena, da je pripravljala »puč«. To je povzročilo mladi KPA ogromno škodo. O posledicah 15. junija 1919 so še dolgo časa razpravljali v KPA in v Kominterni.¹²

Drugi kongres KPA (6. in 7. julija 1919) je potekal v znamenju nasprotujočih si ocen položaja in nadaljnjih perspektiv.

Konsolidacija meščansko demokratičnega družbenega reda v Avstriji in še zlasti propad sovjetske republike na Madžarskem in Bavarskem sta imela za posledico veliko nazadovanje KPA in nove odločitve o strategiji in taktiki partije. Na 3. partijskem kongresu (7. in 8. decembra 1919) je zlasti glavni urednik časopisa »Rote Fahne« Joseph Strasser, ki so ga že pred 1. svetovno vojno imeli za levega socialnega demokrata, napadel politiko, ki si je prizadevala, da »se po kratkem boju povzpne na oblast«.¹⁴ Vendar pa je morala poteči še vrsta let, preden je bila KPA spričo nevarnosti fašizma pripravljena priznati možnosti parlamentarne demokracije. Pred volitvami leta 1920 se je KPA znova izrekla za boj kot »meščanskih volitev«. V tem svojem sektaškem odnosu so jo

¹¹ V komunističnem tisku je o tem najti številna poročila, vendar pa tudi v Otto Bauer: Die österreichische Revolution; H. Hautmann; Julius Deutsch: Aus Österreichs Revolution: Ungarn 1919 und Österreich, Wien 1979.

¹² Gl. O. Bauer in J. Deutsch; Soziale Revolution, 17. in 18. 6. 1919; Der Kampf, 4. 10. 1919. — Dokumente zur Geschichte des 15. Juni in H. Hautmann, ki je preiskal zadevne arhivske vire.

¹³ Prim. Soziale Revolution in Kommunismus 1919, 1920.

¹⁴ Protokoll der Reichskonferenz der KPDÖ, 7. in 8. 12. 1919, Wien 1920 in Rote Fahne, december 1919.

aktivno podpirali madžarski emigranti pod vodstvom Bele Kuna.¹⁵ Po vrnitvi avstrijske delegacije (K. Steinhardt, Anna Ströhmer, K. Toman) z 2. kongresa Kominterne je prišlo do revizije odnosa KPA do volitev. Medtem ko je Socialnodemokratska delavska stranka (Socialdemokratische Arbeitspartei Österreichs) dobila 961 846 glasov, jih je KPA dobila 26 651.

Januarja 1921 je bil sklican 4. partijski kongres. V izčrpnih resoluciji je bilo utemeljeno komunistično zavračanje priključitve k Nemčiji in parola o priključitvi označena za »iluzorno in kontrarevolucionarno«.¹⁶ Vendar pa je bilo tudi mnogo komunističnih funkcionarjev, ki so bili trdno prepričani v nezmožnost obstoja Avstrije in ki so zahtevali njeno priključitev »revolucionarnemu gospodarskemu prostoru«. Avstrijsko nacionalno stališče si je začelo utirati pot šele v letih 1936—1938, ko je Avstriji že grozila nevarnost nemškega fašizma, in je dobilo tragično pričevanje v mnogih žrtvah komunističnega odpora med leti 1938—1945.

Razlike in spopadi z močno socialno demokracijo, do katerih je prihajalo v komunističnem tisku in drugih agitacijskih sredstvih, so dobivali vedno ostrejšo oblike. Poskus Friedricha Adlerja in Otta Bauerja, da bi posredovala med staro reformistično in novo komunistično internacionalo, so naleteli na odpor in nerazumevanje. Predsednik Kominterne Zinovjev je označil avstromarksizem kot »učeno in naduto teorijo pasivnosti in kapitalizma«.¹⁷ Na volitvah v občinske svete v Zgornji Avstriji je KPA prvokrat dobila 20 mandatov.

Na 5. partijskem kongresu leta 1922 je KPA štela 4500 članov, od katerih je bilo žensk le 10⁰/₁₀₀. Od tega časa pa vse do uradne razpustitve leta 1933 je ostalo število članov partije približno enako. To je bila v bistvu partija zvestih aktivistov, ki so razvijali presenetljivo živahno dejavnost. Z vstopom člana levega socialnodemokratskega vojaškega sveta dr. Josefa Freya v KPA so bile določene nove organizacijske smernice. Izrazito centralistično usmerjenost je kritiziral zlasti J. Strasser, ki je bil naposled razrešen funkcije glavnega urednika časopisa »Rote Fahne«. Predstavnik Kominterne ga je označil za »likvidatorja«.¹⁸

V letih 1923 in 1924 so se v zvezi z razvojem fašizma v Italiji in na Madžarskem v Avstriji okrepili napadi desnih ekstremističnih krogov. Četrti kongres Kominterne je pozval vse partije-članice, naj si v boju proti fašistični nevarnosti prizadevajo organizirati skupne akcije s socialnimi demokrati. KPA je okrepila svojo dejavnost v obratih in leta 1923 v premogovniku Grünbach v

¹⁵ Gl. Hautmann, Steiner in Kommunismus, Wien 8. 5. 1920; Bela Kun: Die Durchführung des Parlamentsboykotts.

¹⁶ Komunisti so menili, da se meščanske stranke in socialna demokracija zavzemajo za priključitev k Nemčiji, ker bi »se hoteli izogniti nevarnosti socialne revolucije«. Protokoll des 4. Parteitages der KPÖ, Wien 1921, str. 67 in sl.

¹⁷ Die Helden der Wiener Konferenz, Wien 1921 je izčrpen komunistični obračun s poskusi ustanoviti 2 1/2. Internacionalo.

¹⁸ Inprekorr, 11. 4. 1922; W. Koenen: Der Parteitag der KPÖ. Okrepljena centralizacija je ustrezala smernicam Kominterne, vsekakor pa je zaostri la boj med frakcijami in otežila razpravo v partiji. Strasser je nekaj časa imel funkcije v Kominterni v Moskvi. Predstavnik frakcij, kot so bili F. Koritschoner, K. Toman, R. Schüller idr., so bili pozneje potegnjeni iz dejavnosti KPA in dobili zadolžitve v mednarodnih organizacijah v Moskvi. Boje med frakcijami znotraj in ob robu KPA analizira F. Keller: Gegen den Strom. Fraktionskämpfe in der KPÖ. Trozkisten und andere Gruppen, Wien 1978.

Spodnji Avstriji prvikrat dosegla pomemben uspeh (Socialdemokratska stranka 498 glasov, KPA 334 glasov). Vodja komunistične liste Franz Honner je kmalu zatem postal odgovoren za dejavnost KPA v obratih in sindikatih.¹⁹

Izredna partijska konferenca v novembru 1924 je podrobno razpravljala o frakcijskih bojih, ki so povzročili KPA veliko škode. J. Frey in K. Toman, glasnika obeh najpomembnejših skupin, sta bila razrešena vseh funkcij in v novem partijskem vodstvu je bil štajerski sekretar KPA Johann Kopleinig prvikrat izvoljen za odgovornega in vodilnega funkcionarja. To funkcijo je obdržal 40 let in postal tudi član prezidija Kominterne.²⁰

Partijski kongres leta 1925 je podal sliko o sestavi KPA. Imela je 5500 članov, od katerih jih je bilo 2200 v 129 tovarniških celicah. V 23 tovarnah so izdajali tudi komunistične tovarniške časnike.²¹

Leta 1927 so se notranjepolitična nasprotja spričo težke gospodarske situacije vedno bolj zaostrovala. Na parlamentarnih volitvah aprila 1927 je KPA pozvala SDAP k odločnemu boju proti grozeči fašistični nevarnosti, za razpustitev vseh fašističnih organizacij in za oborožitev delavcev. Če bo SDAP na to pristala, bo KPA pozvala svoje člane, naj glasujejo zanjo. Toda močna socialna demokracija ni videla nobenega razloga, da bi odgovorila KPA. Medtem ko je SDAP na teh volitvah pridobila več kot 200 000 glasov, je KPA izgubila 4000 glasov in jih dosegla le 16 181.

Januarja 1926 je KPA organizirala odhod prve avstrijske delavske delegacije v Sovjetsko zvezo. Udeležilo se je tudi nekaj socialnodemokratskih funkcionarjev in na zborovanjih, kjer so udeleženci obiska poročali o svojem bivanju v Sovjetski zvezi, je prišlo do izraza veliko zanimanje.²²

Oprostilna sodba morilcev delavcev v Schattendorfu je sprožila krvave dogodke dne 15. julija 1927. KPA je zahtevala razpustitev vseh fašističnih organizacij in oborožitev delavstva. Dunajski komunisti so sodelovali v množični

¹⁹ F. Honner (1893—1974) je bil eden najpomembnejših funkcionarjev KPA. Delavski zaupnik, predsednik tovarniškega sveta v premogovniku Grünbach, po letu 1934 vodilni sindikalni funkcionar KPA, leta 1936 skupaj s Friedlom Fürnbergom obtožen v procesu proti socialistom, beg iz zbirnega taborišča Wöllersdorf, organizator bataljona 12. februar v internacinalni brigadi v Španiji, leta 1944 ustanovitelj in vodja 1. avstrijskega bataljona v jugoslovanski partizanski vojski, leta 1945 avstrijski minister za notranje zadeve in več let poslanec v avstrijskem parlamentu; član CK KPA od 1927 do 1964. Prim. H. Steiner: Die Jugoslawische Kommunistische Partei im Jahre 1940, v Zeitgeschichte, oktober 1979.

²⁰ Johann Kopleinig (1891—1968) je bil od leta 1924 priznan voditelj KPA. Rojen v Jadersdorfu pri Šmohorju na Koroškem kot sin gozdnega delavca, izučil se je čevljarstva, v Judenburgu ustanovil sekcijo sindikata čevljarjev in postal predsednik zveze mladih delavcev Zgornje Štajerske, kot vojak prišel v rusko ujetništvo, se vključil v revolucionarno gibanje, organiziral avstrijske vojne ujetnike in se kot komunist vrnil v Avstrijo. V času prve republike je bil večkrat preganjan in obtožen v raznih političnih procesih, po letu 1934 vodil delo partije v Pragi, Parizu in Moskvi. Bil je vicekancler za Rennerjevi začasni vladi leta 1945 in več let poslanec v avstrijskem parlamentu. Za njegov življenjepis prim. E. Zucker-Schilling: Er diente seiner Klasse, Wien 1971; Der Weg des Arbeiterführers J. Kopleinig, Wien 1951; J. Kopleinig: Reden und Aufsätze 1924—1950, Wien 1951.

²¹ Tätigkeitsbericht der Exekutive der K. I., 1925—1926, Hamburg 1926 in Rote Fahne, september 1925.

²² Poročilo je bilo objavljeno: Im Lande der befreiten Arbeiter und Bauern, Berlin 1926. Socialdemokratske udeležence je Socialistična stranka Avstrije kaznovala. Arbeiter Zeitung je o tem polemično pisala.

demonstraciji dne 15. julija in v oboroženih spopadih v naslednjih dneh. Politična ocena 15. julija, največje demonstracije po letu 1919, je bila povod za ostre razprave v KPA in Kominterni. Izvršni komite Kominterne je kritiziral KPA, češ da si v demonstraciji ni zastavila vprašanja osvojitve oblasti, ustanovitve »sovjetov delavcev«.²³ Na pogrebu žrtev se je J. Koplénig zavzel za skupen boj proti fašizmu. Takoj po končanem govoru je bil aretiran in obtožen veleizdaje. Tako se je prvikrat začelo močnejše preganjanje KPA in njenega časnika »Rote Fahne«; oblasti so celo grozile, da bodo KPA prepovedale.²⁴ Šesti kongres Kominterne (17. julija do 1. novembra 1928) je izčrpno analiziral dogodke 15. julija 1927 na Dunaju, pri čemer so bile izrečene zelo različne ocene.²⁵ Podobne razprave so potekale tudi sedem let pozneje o posledicah 12. februarja 1934.

KPA je okrepila svoja prizadevanja v boju proti vedno močnejšemu fašističnemu gibanju. Zavzemala se je, deloma z uspehom, za ustanovitev antifašističnih komitejev, ki naj bi organizirali zborovanja in demonstracije. Aprila 1929 se je v St. Pöltnu sestal prvi državni antifašistični kongres.²⁶ Prizadevanja za enotne antifašistične akcije so bila povezana z ostro kritiko spravljive politike SDAP. To aktivistično stališče je naletelo na vedno večje simpatije zlasti med mladimi socialnimi demokrati. V Kominterni razširjeno pojmovanje socialne demokracije kot »socialnega fašizma« je zastopala tudi KPA in tako oteževala povezave s socialnimi demokrati.

Na volitvah leta 1931 je KPA dosegla porast glasov (20 879), t. j. tretjino več kot leta 1927. Priprave na 11. partijski kongres (27. do 29. junija 1931) so spremljali prestopi članov SDAP in Socialistične delavske mladine (Sozialistische Arbeiterjugend) v KPA in kritične razprave. Na kongresu sprejeti program »socialne in nacionalne osvoboditve avstrijskega ljudstva« je vseboval konkretne predloge za odpiranje novih delovnih mest. Kongresne diskusije Arbeitsbeschaffung so postale bolj realne in začela se je temeljita razprava o pojmu fašizem. Delegati na kongresu so bili tudi mnenja, da je za zaostreni boj proti nacistični nevarnosti mogoče pridobiti tudi socialnodemokratske delavce. Ta partijski kongres je postal izhodišče za temeljito analizo avstrijskih razmer in za izrazitejši vpliv KPA na avstrijsko delavstvo.²⁷ Seveda pa nihče ni mogel predvidevati, da je bil to zadnji legalni kongres KPA za celih 14 let.

Na deželnozborskih in občinskih volitvah leta 1932 so se pokazali sadovi tega procesa političnega dozorevanja. Odločilne pa so bile radikalizacija de-

²³ Die K. I. vor dem 6. Weltkongress, Hamburg 1928. Za Kominterno je bil 15. julij 1927 »vstaja«, »novo obdobje v evropskem delavskem gibanju«; Wilhelm Pieck je bil v imenu Kominterne poslan na Dunaj, kjer ga je 19. julija policija aretirala. Značilno je, da je ravno Willi Schlamm, ki je bil tedaj posebej »radikalen«, zastopal »stališče o vstaji« (Inprekorr, 19. in 20. 7. 1927).

²⁴ KPA je objavila dve zanimivi brošuri, ki nazorno dokumentirata njeno stališče: Wiens Julikämpfe, Wien 1927 in Das blutigrote Wien. Rotbuch gegen Schobers Weissbuch, Wien 1927.

²⁵ Protokol des 6. Kongresses der K. I., Hamburg 1928. Del govornikov je menil, da je nastopil »razvoj na levo«, drugi pa so govorili o »razvoju na desno«. V zvezi s tem je prišlo tudi do razhajanja mnenj, ali 15. julij pomeni »začetek propada avstromarksizma« ali ne.

²⁶ Rote Fahne, 28. 3., 17. 4., 21. 4., 23. 4. 1929. Od 245 udeležencev jih je bilo 165 iz obratov, več kot četrtina jih je bilo članov SDAP.

²⁷ O. Grossman: Der 11. Parteitag der KPÖ, v Inprekorr, 14. 7. 1931.

lavstva in posledice gospodarske krize. KPA je podvojila število glasov glede na leto 1930. Na Dunaju je dobila 21 939 glasov (leta 1930 10 626), v nekaterih industrijskih občinah pa so bili uspehi še večji: v Leobnu 1931 glasov (leta 1930 527), v Fohnsdorfu 213 (58), v Knittelfeldu 361 (37). Novembra 1932 je KPA v Vorarlbergu dobila 2640 glasov (leta 1930 180). SDAP je na teh volitvah na Dunaju in v Spodnji Avstriji izgubila več kot 40 000 glasov, Krščansko socialna stranka pa samo na Dunaju 50 000. Toda veliki dobitnik je bila NSDAP: število njenih volivcev se je na Dunaju dvignilo od 27 540 na 201 365, v Spodnji Avstriji pa od 34 335 na 110 774.

Spričo nacistične in fašistične nevarnosti je KPA skušala še bolj aktivno delovati med delavci, brezposelnimi in kmeti. Pripravila in propagirala je specifične programe,²⁸ s katerimi se je prvokrat morala spoprijeti tudi Socialno-demokratska stranka.²⁹

Leto 1933 se je začelo z okrepljeno ofenzivo Dollfussove vlade proti delavskemu gibanju. Dne 15. marca je bil razpuščen parlament. Politični shodi in zborovanja so bili ovirani in prepovedani: celo tradicionalni prvomajski sprevod je bil prepovedan. Rote Fahne in drugi časniki delavskega gibanja so bili nenehno cenzurirani. Maja 1933 je bila solidarnostna organizacija Rdeča pomoč (približno 9000 članov) uradno razpuščena. Po »prepovedanih« demonstracijah za 1. maj je bilo mnogo komunistov aretiranih. Dne 25. maja je bila po vladnem sklepu KPA prepovedana »zaradi mnogokrat ugotovljene državi nevarne in ilegalne dejavnosti«.³⁰ Proti prepovedi KPA so protestirali tudi predsedstvo in številne sekcije in tovarniške skupine sociademokratske stranke.

Zaradi dolgoletnih preganjanj in številnih procesov je bila KPA dobro pripravljena za delovanje v ilegali. Ker ni bila množična stranka, je lahko večino svojih članov mobilizirala za ilegalno delo. Že junija 1933 je centralni komite KPA zasedal v ilegali.³¹ Kopenig je označil Dollfussovo vlado kot »prehodno vlado, ki pelje v fašistično koncentracijo« in svaril predvsem pred nevarnostjo nacizma. KPA je z letaki in v časnikih pozivala na skupni boj proti uničevanju demokracije in delavskih organizacij. Dogodkov 12. februarja 1934 in njihovih posledic na tem mestu ne moremo obravnavati. O tem obstaja že vrsta razprav.³² Komunisti so sodelovali v bojih. Izkušnje 12. februarja so nedvom-

²⁸ Ti programi obsegajo zahteve, izvedljive v okviru meščanske države: Österreichisches kommunistisches Arbeitsbeschaffungsprogramm, Wien 1931; Bauernhilfsprogramm der KPÖ Wien 1932; Arbeitslosenhilfsprogramm der KPÖ, 1933; Wo ist der Ausweg? Programm der KPÖ zur sozialen und nationalen Befreiung der Werk-tätigen Österreichs, Wien 1931; Junger Arbeiter wohin?, Wien 1932 itd.

²⁹ Leta 1932 so izšle štiri brošure SDAP, ki obravnavajo dejavnost KPA. Prim. izčrpno analizo v H. Steiner: Bibliographische Bemerkungen zur Geschichte der KPÖ, str. 83.

³⁰ Rote Fahne, 27. 3. 1933. Rote Fahne je lahko močno cenzurirana izhajala še do 23. julija 1933. Kot lastnik in izdajatelj se je podpisoval madžarski emigrant dr. Arpad Haasz.

³¹ Inprekorr, 6. 6. 1933.

³² Samo bibliografija o 12. februarju 1934 bi napolnila več strani. Najbolj izčrpna bibliografija G. Hatzla in H. Exenbergerja je objavljena v Archiv 1/1974 (139 naslovov); Znanstvena komisija za raziskovanje avstrijske zgodovine od 1918 do 1938 (Wissenschaftliche Kommission zur Erforschung der Geschichte Österreichs von 1918—1938) je objavila knjigo Das Jahr 1934: 12. Feber kot rezultat znanstvenega simpozija. Prispevki temeljijo na obsežnih arhivskih študijah.

no odločilno vplivale na nadaljnji razvoj tako močne socialne demokracije kot tudi majhne komunistične partije.

Otto Bauer je v temeljni analizi³³ pojasnil, da je bila KPA bolje pripravljena na okoliščine dela v ilegali kot socialnodemokratska stranka. Razočaranje nad defenzivno politiko vodstva socialne demokracije je povzročilo prestop mnogih funkcionarjev socialne demokracije in njene mladinske organizacije v KPA in v Zvezo komunistične mladine (Kommunistischer Jugendverband). KPA je v ilegali prvikrat dobila odločilen vpliv na odločilne sile delavskega gibanja. Socialisti, ki so nadaljevali boj, ne da bi prestopili v KPA, so ustanovili novo ilegalno organizacijo, imenovano Revolucionarni socialisti (Revolutionäre Sozialisten). Kljub načelnemu razhajanju mnenj med revolucionarnimi socialisti in KPA je med leti 1934 in 1938 prišlo do akcijske enotnosti obeh strank, ki je prišla do izraza tudi v skupnih dogovorih obeh centralnih komitejev.³⁴ KPA je s svojo močjo in s svojim vplivom na množice prvikrat postala enakopraven partner socialistov. Svoja oporišča je imela v vseh pomembnih tovarnah Avstrije in posrečilo se ji je izdajati stotine ilegalnih tovarniških in lokalnih časnikov. Izkušnje novih članov, ki so prišli v KPA iz socialnodemokratskih množičnih organizacij, so močno vplivale na dejavnost KPA in jo tudi spremenile. KPA so se pridružili tudi številni intelektualci, ki so hoteli sodelovati v boju proti fašizmu.³⁵ Ta težnja se je posebej okrepila, ko se je povečal nacistični pritisk na Avstrijo, še posebej pa, ko je leta 1937 v KPA potekala razprava o nacionalnem vprašanju v smislu »avstrijskega naroda« (A. Klahr).

Septembra 1934 se je v Pragi sestal 12. kongres KPA. Od delegatov, ki so ilegalno prišli iz Avstrije na ta kongres, sta se dve tretjini včlanili v KPA šele po 12. februarju. To se je izrazilo tudi v novo izvoljenem centralnem komiteju. Bojna in akcijska enotnost s socialističnimi delavci je bila poudarjena kot najpomembnejša naloga. Delegati so o tem že lahko navedli dragocene izkušnje.³⁶ Število članov je od 4000 pred prepovedjo naraslo na več kot 16 000. Med najpomembnejše rezultate politike enotne antifašistične fronte so spadale ustanovitev enotnih ilegalnih svobodnih sindikatov, ustanovitev enotnih ilegalnih skupin Schutzbunda in skupne demonstracije in akcije 1. maja, 7. in 12. novembra.³⁷

Na seji razširjenega centralnega komiteja KPA junija 1935 je bilo podano poročilo o 253 obratnih celicah in 132 tovarniških in krajevnih časopisih KPA

³³ O. Bauer: Die illegale Partei, Paris 1939.

³⁴ Ilegalna literatura, časniki, letaki in brošure so pomembni viri za ta problem, Zbrani in katalogizirani so v DÖW. (Dokumentationsarchiv des Österreichischen Widerstandes. Obstaja sintetična analiza: Franz West: Die Linke im Ständestaat Österreich. Revolutionäre Sozialisten und Kommunisten 1934—1938, Wien 1979. West obravnava protislovno problematiko enotne fronte. Revolucionarni socialisti in njihov odnos do KPA ter stališče avtoritarne vlade do delavskega gibanja obravnava tudi E. Holtmann: Zwischen Unterdrückung und Befriedung. Sozialistische Arbeiterbewegung und autoritäres Regime in Österreich 1933—1939, Wien 1978. A. Pelinka: Stand oder Klasse? Die christliche Arbeiterbewegung Österreichs 1933—1938, Wien 1972 je najboljša predstavitev tega problema.

³⁵ Prim. objave Ernsta Fischerja.

³⁶ Rote Fahne, št. 16/1934 in poročilo v knjižnici DÖW, št. 4029/432.

³⁷ O ilegalnih sindikatih gl. O. Leichter: Österreichs freie Gewerkschaften im Untergrund, Wien 1963 in J. Hindels: Österreichs Gewerkschaften im Widerstand, Wien 1976.

z naklado 160 000 izvodov.³⁸ Kljub številnim dogovorom in pogajanjem med vodstvi revolucionarnih socialistov in KPA v ilegali v Avstriji in obeh vodstev na tujem (v Čehoslovaški) pa so še naprej obstajala velika ideološka in taktična nasprotja. Revolucionarni socialisti so zavračali inscenirane sodne procese v Sovjetski zvezi, KPA pa jih je zagovarjala. Revolucionarni socialisti so zavrnilo poziv, naj bi vplivali na obstoječe legalne organizacije, kot so bili npr. sindikati avtoritarne države; KPA pa je bila nasprotno mnenja, da je treba izkoristiti vse možnosti, da bi razvili antifašistično dejavnost tudi v okviru takih organizacij. Kmalu se ji je posrečilo pridobiti pomembne pozicije v mnogih organizacijah Domovinske fronte (Vaterländische Front) in njenih enotah.³⁹

Ilegalno delavsko gibanje se je nadaljevalo tudi v korporativni državi, mnogo funkcionarjev KPA in revolucionarnih socialistov je bilo pogosto v ječi ali pa v zbirnem taborišču Wöllersdorf. Bilo je mnogo političnih procesov.⁴⁰ Vsi ti ukrepi korporativne države pa niso dosegli obsega in ostrine preganjanj v Hitlerjevi Nemčiji in zato niso mogli resneje ogroziti dejavnosti ilegalnega gibanja.

Sedmi kongres Kominterne (25. julija do 21. avgusta 1935) je pomenil pomemben preobrat v politični usmeritvi svetovnega komunističnega gibanja. Izkušnje 12. februarja 1934 v Avstriji so že pred 7. kongresom pripeljale do antifašistične usmerjenosti in akcijske enotnosti s socialnimi demokrati. Prispevka J. Kopleniga in E. Fischerja na 7. kongresu sta naletela na velik odmev.⁴¹ Sklepi 7. kongresa so opozorili tudi na nevarnost fašizma za neodvisnost manjših dežel. KPA je še bolj kot prej opozarjala na nevarnosti, ki so grozile Avstriji iz Hitlerjeve Nemčije, in se zavzemala za širok in skupen odpor. Ko sta Hitlerjeva Nemčija in Mussolinijeva Italija aktivno podprli upor fašističnih generalov v Španiji pod vodstvom Franca, se je začela uveljavljati mednarodna antifašistična solidarnost. Iz vseh dežel so začeli prihajati prostovoljci, da bi se v mednarodnih brigadah v Španiji bojevali proti fašizmu. Iz Avstrije jih je prišlo približno 2000, večinoma komunistov, ki so se bojevali v avstrijskih enotah (Bataljon 12. februar). Skoraj polovica jih je padla v boju. Številni avstrijski borci v internacionalnih brigadah so bili po letu 1938 med iniciatorji oboroženega odpora proti nacistom v Avstriji, Franciji, Belgiji, Jugoslaviji in Sovjetski zvezi.⁴²

³⁸ Geschichte der KPÖ, str. 158. Med bolj znane funkcionarje SDAP, ki so po letu 1934 prišli v vodstvo KPA, so spadali urednik Arbeiter Zeitung Ernst Fischer, predsednik tovarniškega sveta Steyr-Werke August Moser, sindikalni funkcionarji Otto Horn, Heribert Hütter, Willi Scholz, Fritz Neubauer, sanktpöltenski podžupan F. Strasser idr.

³⁹ Prim. F. Westa, O. Leichterja in J. Hindelsa kot tudi Geschichte der KPÖ, str. 166 in sl.

⁴⁰ Kazensko justico izčrpno predstavlja E. Holtmann. Prim. tudi simpozije o sodni zgodovini, ki jih je organiziralo avstrijsko zvezno ministrstvo za pravosodje.

⁴¹ Die Kommunisten vor dem VII. Kongress, Moskau 1935 in Protokoll des VII. Weltkongresses der K. I., Moskau 1935 dajeta vpogled v razpravo. Posebne zasluge sta imela G. Dimitrov in P. Togliatti, ki sta analizirala tudi položaj v Avstriji.

⁴² Max Stern: Spaniens Himmel. Die Österreicher in den Internationalen Brigaden, Wien 1966; Fridl Fürnberg: Österreichische Freiheits-Bataillone, Wien 1975. Med socialisti, ki so se bojevali v Španiji, je bil tudi državni sekretar v pokoju dr. Julius Deutsch, ki je imel čin generala.

Zgodovinska zasluga ilegalne KPA je, da je po juliju 1936, ko so agresivne namere Hitlerjeve Nemčije do Avstrije postale povsem očitne, začela v delavskem gibanju široko razpravo o »avstrijskem narodu«. Član centralnega komiteja dr. Alfred Klahr je v reviji Weg und Ziel objavil vrsto člankov, v katerih je z marksistično metodo pokazal, da Avstrija ni del nemškega naroda in da lahko dokaže svoj lasten nacionalni razvoj. Klahr je opozoril na pomen nacionalnega vprašanja za ohranitev avstrijske neodvisnosti in trdil, da je tudi to »nacionalen boj«. ⁴³

Čeprav je nacionalno vprašanje spočetka tudi v KPA sami naletelo na določeno nerazumevanje in so ga revolucionarni socialisti polemično zavrnil, se je KPA vedno bolj usmerjala v antifašistični boj za neodvisnost Avstrije.

Na državni konferenci avgusta 1937 je bil boj za neodvisnost in proti nacizmu označen za najpomembnejšo nalogo. ⁴⁴ Komunisti so v tovarnah organizirali akcije in zbirali podpise za ohranitev avstrijske neodvisnosti. V vseh večjih industrijskih krajih, predvsem pa na Dunaju so bile organizirane množične demonstracije proti nacizmu. V teh akcijah se je vedno bolj manifestirala avstrijska nacionalna zavest. Zlasti v februarju in marcu 1938 so se komunisti udeležili skupnih akcij za obrambo Avstrije. ⁴⁵

KPA je kot edina avstrijska politična stranka takoj po nemški aneksiji Avstrije marca 1938 objavila razglas svojega centralnega komiteja, ⁴⁶ ki se je zavzel za skupen boj za ponovno vzpostavitev avstrijske neodvisnosti. Ta razglas se končuje tako: »S svojo lastno močjo in s pomočjo svetovne fronte miru bo znova vstala svobodna in neodvisna Avstrija.« Kljub številnim aretacijam v prvih dnevih po nemški nacistični zasedbi je KPA nadaljevala svojo ilegalno dejavnost. Med aktivnimi borci odporiškega gibanja, ki so padli kot žrtve nacizma, je bil delež komunistov največji. Več kot 2000 komunistov je bilo ubitih, med njimi tretjina članov centralnega komiteja KPA. ⁴⁷ Čeprav je bil politični vpliv KPA do leta 1933 relativno skromen, pa sta njen vpliv in pomen zrasla s požrtvovalnim bojem njenih članov v odporu proti fašizmu v letih 1938 do 1945.

⁴³ Alfred Klahr (1904—1944) je bil eden najpomembnejših teoretikov KPA. Svoje teze o »avstrijskem narodu« je objavil v reviji Weg und Ziel leta 1937 (ponatis 1979) pod psevdonimom Rudolf. Najpomembnejši članki, govori in resolucije KPA o nacionalnem vprašanju so objavljeni v zborniku Die Kommunisten im Kampf um die Unabhängigkeit Österreichs, Wien 1955. O življenju Alfreda Klahra prim Hilde Koplening: Alfred Klahr (1904—1944), v Zeitgeschichte III (4), januar 1976, str. 97—111.

⁴⁴ Ta državna konferenca je bila zadnje zborovanje v Avstriji pred nacistično aneksijo. Bila je pomembna priprava na hud boj v letih 1938—1945. Sklepi so objavljeni v Rote Fahne, 1937. Gl. tudi Die Kommunisten im Kampf um die Unabhängigkeit Österreichs.

⁴⁵ Wien 1938, Wien 1978, obsega številne dokumentirane podatke o tem vprašanju. Poročila očitincev so objavljena v F. Danimann: Finis Austriae, Wien 1978. V Mitteilungen des DÖW, april 1978 je najti zadevno bibliografijo.

⁴⁶ Ta politično daljnovidni razglas je bil najprej natisnjen v Pragi v čeških časopisih in nato objavljen v mnogih ilegalnih publikacijah KPA. Besedilo je med drugim najti tudi v Die Kommunisten im Kampf um die Unabhängigkeit Österreichs.

⁴⁷ Hermann Mitteräcker: Kampf und Opfer für Österreich, Wien 1963. Delež komunistov v odporu je dokumentiran v Widerstand und Verfolgung in Wien 1934—1945, 3 knjige, Wien 1976 in v Widerstand und Verfolgung im Burgenland 1934—1946, Wien 1979. Druga tovrstna dela bodo sledila.